-دەروازەکانی شوێن لە هۆنراوەی (درزەکانی ئاو -درزەکانی ئاوێنە) ی ئەحمەدی مەلا …عەلی شێخ عومەر

کێ شیعرییەکانی (ئەحمەدی مەلا) زۆربەی گرێدراوە بە هزرو بیرۆکەیەك، ڕەنگ و جێکەوتی شوێن و بابەتێك هەڵدەگرێ، لە دەروونەوە سەردەکەن، ئاوازو ریتمێك بە وەرگر دەبەخشن، ئەزموونێکی شیعری زیندوو پەخشدەکن، خەنییە لە بیرەوەری، لە خەم و لە خورپەو، لە دیدەو بۆچوونی جیاواز، ئەمەش بەدەر نییە لە چەمکی زەقکردنەوەی هاودژەکان، ئاوێتە بوونی شاعیر لەتەك شوێندا لە ئێستاو لە ڕابردوودا، دەرچەیەکی فراوانتر بۆ سۆزو ئاوەز دەرەخسێنێ، ، بۆشاییەکانی ئایندە بە تەنگژەی هاوچەرخ و یادەوەری نیشتیمان پڕدەکاتەوە، هەوڵنی جێگیربوون، گەران بە دوای مۆڵگە و حەسانەوە لە شوێنێکدا، درێژبوونەوەی فاکتەری ئەو لەمپەڕانەیە کە نە دەروو (مدخل)ن و نە دەرچەشن، تەنیا ڕووی درزێکن، نە ئەوەیە بەیەکەوە بلکێن، نە جووداش دەبنەوە، نە ڕابردوو نە ئایندەی لێوە دیارە، هۆنراوەی (درزەکانی ئاوـ درزەکانی ئاوێنە)ی (ئەحمەدی مەلا)1 پێکهاتووە لە نەودونۆ کۆپلە، خۆی لە سیی لاپەردا دەبینێتەوە.

لە ڕووی بابەتەوە تەواوکاری تەواوی بۆ کراوە، لق وپۆپێکی زۆری لێدەبێتەوە، گوێ قۆڵاغی زۆربەی ئەو دەنگانەیە، کە بەرکەوتن لە تەك جۆرەها بیرۆکە دەکات، خوازراوە بە زەمینەیەکی پێشاندراو، شاعیر وەك ڕێبازێکی فیکری هەستی پێدەکات، لە ڕێگای چەند گرتەیەکەوە ڕێدەچێتە نێو پێدراوەکانی واقیع، لە ئاست شوێن و شتەکاندا، ئەزموونی شیعری سنووری مامڵەکردن بە کراوەیی دەهێڵێتەوە، لەم چوارچێوەیەدا، ڕوونکردنەوەی هەوڵەکانی شاعیر بۆ گەڕان و ڕەنگکردنی شێوازەکانی دراما، ئەمەش لە هەستکردن بە بەرپرسیارێتی و تازەگەرایی و هەڵبژاردنی شوێنەکاندا بە ئاشکرا ڕەنگی داوەتەوە.

شاعیر باڵادەستە لە دروستکردنی پەیوەندی لە نیوان خۆی و کۆمەڵگادا، ئەمەش لەوەوە سەرچاوەی گرتووە کە شوێن، نە لە شوێنکات، نە لە جووڵە ، نە لە زیندگی جیاناکرێتەوە، زیندگیش لە چەمکی خەیاڵ دانابڕێت، بیرجسون واتەنی کە دەڵێت (خەیاڵ هێزێکی

سەرەکی سروشتی مرۆییە ، هەڵبەت هیچی ناخەینە سەر گەر بڵێین خەیاڵ داهێنەری وێنەیە، بەڵام ئەمەش بە بەراووردی وێنە و یادوەری کۆتایی دێت)2 ، ناسنامەی شوێن، بەو وێنانە تەژیدەبن، کە تێدا زیندگی دەکەین، هەوێنی ژیانێکی ناوەکیمان پێدەبەخشێت، دەبنە فاکتەرێك بۆ کردارو بزواندنی خەیاڵ، هیچ شتێکش بەقەد وێنەی شیعری ناتوانێ خەیاڵ بزوێن بێت، هەر گرتەیەك یان وێنەیەکی شیعری، جێکەوتی زیندە خەونێکە، خەیاڵێکە بارگاوییە بە شوێنێکەوە، یان بە شتێکەوە، ئەنجامدانی ئەم کردەیەش یان بە کرانەوە یان بەشاردنەوە دەخرێتە ڕوو، لەم ڕوانگەیەوەش هەوڵدەدەین، ، بەدواچوونێك لەسەر ڕەهەندەکانی ئاستی شوێن بۆ هێنراوەی (درزەکانی ئاوـ درزەکانی ئاوێنە)ی ئەحمەدی مەلا بکەین

گەمەیەك بوو لە درزی ئاوێنەوە
شەوی دەکردە دەسەسرێك
گوڵێك بوو تا تەمەنی خۆی دەنووسییەوە
شڵەژانێك بوو
چڵەژانێك بوو لە نیو دەستی من
لە نیو جوێباری جەستەی من
ئەم مەرجانە لەشی ناوە
ئەمە مەرجی تەواوی ژانە
کۆپلەی 1 ل324
گەمەیەك بوو لە درزی ئاوەوە
خەونی دەکردە بەربەیان
شکۆفە بوو توانای نەبوو عومری خۆی بخوێنێتەوە
دڵەژانێك بوو
فڕینی خۆی پێشکەشی هەوا دەکرد
هەواش لە نیو مەمکۆڵەکانم خەوی لێ کەوتبوو
کۆپلەی2 ل324

وا دیارە ڕاساندنی شاعیر درەوشاندنەوەی لێکەوتەکانی، کەمەندکێشن تا بە ئاگاییەوە بچینە نێو زەمینەیەکی دژوازەوە، دەبینین لە نێو ئەزموونی خودسەرانەو ڕۆشنبیری خۆیەوە، لەنێوان ژیان و وێنەی شیعریدا، چۆن بە ئاگاییەوە وێنەکان دەنەخشێنێ، ڕێگەیەك بۆ جومگەکانی شوێن دەسازێنێ، جا ئەم وێنانە شوێن بن یان شوێنکات بن، ئاماژەیەکی هێشمەندە، ڕەوانەڵێیە بەرو گەردگیربوونێك کە هەستگەرایی تێیدا پێشەنگە، بۆ ئەمەش، دەتوانین وەك نموونە داگەڕان بۆ چەند سامپڵێك بکەین، کە بوونەتە زەمینەیەك، تەمەڵی هێنراوەکەی لەسەر بونیادنراوە، لەم دوو بڕگەیەدا دەبینین:

وێنەی شیعری قورسی خستووەتە سەر ناوەرۆکی ئەم شوێنانە(گەمە– درز– ئاوێنە– شەو– دەسەسر– گوڵ – شڵەژان – دەست – جۆبار– جەستە– لەش – ژان – ئاو– خەون – بەربەیان – شکۆفە– فرین – هەوا – مەمکۆڵە)، (گەمە) هەڵگری هەرچ ناوێك بێت دالەیە بۆ (درز)ێك، مەدلوولی دوو ئاست لە خۆ دەگرێت، ئاستێك دیاردەیەکی دیارو ئاشکرا لە خۆ دەگرێت ئاستێکی تر، ناوەرۆکێکی نهێنی وشاراوە هەڵدەگرێت، لە نێوان دوانەی دیارو شاراوەدا فەترەیەکی شوێنکات هەیە، کردەی بەراووردێك دروستدەکات، بە دیوێکدا خود وەك (ئاوێنە)یەك، یەك پارچە وجێگیر، تاك ڕووی دەردەکەوێت، لەم دۆخەدا، لە کاتی ئاساییدا داواکارییەکانی ناوەوەی خود بە دیاردەکانی دەرەوەی خۆیدا هاوسەنگدەکات، بە دیوەکی تردا پارادۆکسێ ئەنجامدەدات بەوەی ڕابردوو گەمەیەك بوو لە ئێستاشدا درزێکە جوگرافیای ڕوویەکی نهێنی و سنوورە شاراوەکان ئاشکرادەکات، جڵەوی پێڵێنان شل دەکات، بەکارهێنانی (ئاوێنە) وەك خوازەیەك پەردە هەڵماڵینێکە لە خستنە ڕووی شوێنە داخراوەکان، ڕۆچوونە بۆ دنیای خود، لە مانای شیعریدا ڕاییکردنێکی مانا بەخشە بە پەڕینەوە لە دەرچەو بۆ دەروو، بە پێچەوانەشەوە دروستە، هەڵبەت هەمیشە بۆشاییەك درزێك دەمێنێ لە نێوان خودی شاعیر و ئەزموونی دەقی شیعریدا، لە نێوان ئەحمەدی مەلای مرۆڤ و ئەحمەدی مەلای شاعیردا، لێرەوەش دەقی شیعری بە درێژایی ئەزموونەکە بەیداخی ڕەنگەکانی تەنگژە و گومان، شڵەژان، لە چەند وێنەیەکی هاو دژدا دەخاتە ڕوو

1 – گەمە بەرانبەر بە ڕاستینە : لە سەرەتادا بەکارهێنانیی زاراوەی (گەمە)، پەردەپۆشێکە بۆ دەرخستنی ڕاستیینەیەکی شاراوە، دوانەی گەمە و ڕاستینە ئەو دیاردەیەیە کە ئەحمەدی مەلا لە دوو قۆناغی ژیانی شیعریدا پێلیندەکات، هەڵبەت لە هەر قۆناغێکدا کردارەکانی شوێن، جێکەوت و ڕەنگدانەوەی خۆی دەبێت، لە هەردوو قۆناغیشدا (درز) خاڵی هاوبەشە لە وێنەکێشانی تراژیدیایەك کە بونیادی شیعری لە سەر هەڵچنراوە

2 – ئاوێنە/ ئاو : گەر ئاوێنە ڕەنگدانەوەی وێنەیەك بێت، کتومت خۆیی تێدا ببینێ، جێگیر بێت بە نەرسیسی خود، ڕوویەك بێت بۆ هەناوگەری کایە و هەستی خوازراو، لە ئاست خود دا گرتەیەکە بۆ کامڵبوون، باڵابوون و بەرزبوونەوە، لە بەرامبەردا (ئاو) نا جێگیرە، سروشتە وەستانی بۆ نییە، ڕوویەکە لە دەرەوەی خود، گرتەی بابەتێکە کامڵبوون نازانێ، هەمیشە ژیان ئاسا، دۆخ و پێگەکانی دەگۆڕێت

3 – شەو / ڕۆژ: (شەو) واتا شاردنەوە، لوغزێکە بۆ ژیانی نهێنی، یان کاتی حەوانەوە و خەو، گەر جەستە (ڕۆژ) بێت، ئەوا خود شەوە،

گەر ئاوێنە جێکەوتی ڕۆژ بێت وێنەکانی دەرەو پەخشکاتە سەر ڕووی خود، ئەوا شەو لە دوای ڕەتووشکردنی وێنەکان، مۆنتاژ کردنی گرتەکان، دەتوانێ وێنە دەسکەوتووەکان بگێڕێتەوە، یان خەون بەو وێنانەوەش ببینێ کە دەستینەکەوتووە، خولی شەو قۆناغی بونیادی پێکهاتنی ئاوەز لە خۆدەگرێت، بە پێچەوانەی بەربەیانە کە دەرچەیەکە بۆ ڕۆژ بۆ بەربڵاوی ڕەنگەکانی هەست، هەڵبەت کۆتایی هەست سەرەتای ئاوەزە، دەرخستنی ئاوەز شاردنەوەی هەستە.

4 ـ گوڵ/ شکۆفە: (گوڵ) وێنەیەکی شوێنیە، دالێکە مەدلوولی قۆناغی تەواوکاری و پێگەیشتنە، چەسپاندنی ڕەنگ و درککردنە بە هەستەکانی بەرزبوونەوە و خۆبینین، پێچەوانەی (شکۆفەیە) کە هێشتا شوێن و پێگەی خۆی نەگرتووە، هەست بە نەویبوون دەکات، ماویەتی بتوانێ بە شێوەیەکی دروست گوزارشت لە خودی خۆی بکات، لە سروشتی پێکهاتندا، هەرزەکارە، لە قۆناغدا نە خونچەیە نە گوڵە، لەو نێوەندەدا پێدەکوتێ .

لە دەستپێکەوە، کردەی شیعر نووسین درك کردن بە شوێن، ڕەهەندێکی خودیە گوزارشت لە رستێك دەکات، بارگاوییە بەمانا، ڕابردوو ئاوێتە دەکات بە ئێستاوە، خود بە بابەتەوە تایبەت بە گشتەوە، وێنەی شوێنکات دەبەستی بە شوێنەوە، یاسین نووسیر گووتەنی (شیعر کۆسێزیکی بگێڕو تازەکارنییە هەڵپساردەی کێ هەستیکی خاو نییە، بەڵکو ڕێگایە گرێدانی ڕەهەندەکانی مادە ئاشکرادەکات) 3، دەکرێ لە زمانی شیعرییەوە، هەندێ لەو ڕەهەندانە ئاشکرابکەین کە کەسایەتی ئەحمەدی مەلا دەبەستی بە پێڵێنانێ بە درزتێکەوتنی خودێکەوە، ڕەچەتەی وێنە شیعرییەکانی شوێن و شوێنکاتی بۆ دەبێژێت، لە دەستپێکی گرتەی یەکمەوە، دەبینین ئەزموونی شیعریی، وەك گوڵێك پێگەیوە کامڵی بە خۆوە دەبینێ، خود باڵادەستە دەتوانێ لە ڕێگای وێنەی شیعرییەوە، پێلین و جیاوازی دروستبکات، لە کەلەبەرو درزەکانەوە کە خوازەیە بۆ شوێنێك، دالی لەمپەڕو مەدلولیی بەرگری هەڵدەگرێت، ئەمە بێجگە لەوەی ڕەهەندێکی جیاکاریشی لێدەکەوێتەوە، تواناکانی شاعیری لێوە دەردەکەوێت، لە دوو ئاستدا دەتوانێ (شەو) وەك کردارەکانی شوێنکات بکاتە ئامازە، یەکەم بۆ هەڵسانەوەی ئاوەزو بەهرەی شیعری تێدا بەرز ڕاگرێ، بە جۆرێك بتوانێ بە ڕاشکاوی پێگەیشتنی ئەزموونی شیعری خۆی بنووسێتەوە، ئەزموونی تەمەنی بۆ بکاتە پێوەرێك بۆ کامڵبوون و پەخشکردنی بۆن و بەرامی شیعری، ئەم پێگەیشتن و کامڵبوونە بە گوڵێك دەچوێنی، ناسنامەی شاعیرێتی ڕاستەقینە بە شێەژان و چێەژان بەدەستدەهێنی، (شێەژان) خودە، (جێەژان) هەژماری بابەتە، لێکترازانی ئەم دوانە، مەرجی

تەواوی ژانە، (جویبار) ڕێڕەوی ئاوە، سروشتە، (لەشی) ناو ئاوێنەی خودە، ئەمانە مەرجی سەرەکی جەستەی شیعرین، مەرجی تەواوی ژانی لەدایك بوونی (ئەحمەدی مەلای شاعیر)ن.

لە ئاستی دووەمدا دەتوانێ (شەو) وەك کردارەکانی شوێنکات بکاتە (دەسەسرێك) بە خەمی دووری خەم و خۆشی خەونی هەرزەکاری دەسڕێتەوە، بە تاریکی غوربەت، رووناکی تێدەپەڕێنێت، بە شەو بەرەبەیان دەسڕێتەوە و خۆی دەدۆزێتەوە، ئەمەش پێچەوانەی وێنە باوەکانی شوێنکاتە، خەڵکی ئاسایی لە ڕۆژی ڕووناکدا خۆی دەدۆزێتەوە، بەم پێیەش بێت، رەتکردنەوەی ڕێساکانی گەمەکە، درزەکە بەتاڵ دەکات، هیچ گەمەیەك نامێنی، ئێمە لە تاریکیدا، لە درزەکانی ئاوێنەی خودوە کردەی دۆزینەوەمان هەیە، ئاودیو دەبێ بۆ کردەی نووسینەوەی شەوی غوربەت و ئەزموونی نامۆبوونی شاعیر، وەك شوێنکات لە قوناغی (بەربەیان)دا یەکسانە بە شوێن وەك (شکۆفە)، ئەمەش ئاماژەیە بە قۆناغی هەرزەکاری و پێنەگەیشتن، وەك ڕەنگدانەوەی شوێن ڕوون نەبوونەوی دنیای شیعری (ئەحمەدی مەلا)یە ، جێکەوتی (شکۆفە) پتر پەیوەندی بە هەست و دڵەوە هەیە، نەك بە بیرۆکەی قۆناغی هەرزەکاری و نووسینی کۆژان و ڕەنگدانەوەی سۆزێکی بگۆڕ کە جێگیر نین وەك گۆڕانی (شکۆفە)یە بۆ (گوڵ)، بۆیە لەم قۆناغە هەستیارەدا، ناتوانێ عومری خۆی بخوێنێتەوە، ئەو هێشتا شکۆفەیە نەبووەتە گوڵ، تا بتوانێ ئەزموونی خۆی بنووسێتەوە، دەرهاویشتەی ئەم پەی نەبردنە، ئەم تێنەگەیشتنە، لە داوەکارییەکانی خود (دڵژان) بەرهەمدەهێنێت، کە زیاتر لە سروشتەوە نزیکە نەك لە ئاوەزەوە، بەم پێیەش ناجێگیریەك بارگاوییە بە وەهمێك، بۆشاییەکی رەخساندوە بۆ بەرز بوونەوەیەکی درێینە، بۆ فڕینێك کە خۆی پێشکەش بە ناجێگری هەوایەك، بۆشاییەك دەکات، تەنیا لای خۆی دەبینرێت، بووەتە خەونێك، نەبووتە کردار لە سنووری سینەی خۆی تێپەرناکات.

بونیادی کردارەکانی شوێنکات لەسەر ڕەهەندەکانی کارتێکردن، فاکتەرەکانی بەرزبوونەوەو کردارەکانی ڕابردووی بەردەوام لەخۆ دەگرێت وەك (دەنووسیەوە)، (دەکرد) لە ڕستەی پێشکەشی (هەوای) دەکرد، کردارەکانی ڕۆچوون و نزمبوون کاری ڕانەبردووی دەمی ئێستا وەك (بخوێنێتەوە) یان کاری ڕابردووی دوور وەك (خەوی لێکەوتبوو)، دەبینین کردارەکانی نزمبوونەوە بوون، لە ئێستاو ڕابردوودا کۆکراونەتەوە، بەستراون بە خەیاڵەوە، دیقەتدە، ڕیزکردنی شوێنەکان ڕیزکردنی شوێنکاتەکان بە دوای خۆیدا دەهێنی، ئەم وێنانەش ڕێگەی دوو قۆناغ ڕووندەکەنەوە، فەترەیەکی زەمەنی هەیە لە نێوان (شەو)و

(ڕۆژ)دا یان بەربەیاندا، لە نێوان ئێستاو ڕابردوودا، لە نێوان (شکۆفە)و (گوڵ)دا هەمان ئەو فەترەیەیە، شاعیر پێداتێدەپەڕێت لە نێوان قۆناغی هەرزەکاری شاعیر کە ڕەنگدانەوەی شوێنی یەکەمی شاعیرە، دیارە مەبەستمان هەرێمی کوردستانە، هێشتا لە چەمکی شوێندا (شکۆفە)یە، نە بووتە دەوڵەت، تا وەك (گوڵ) بۆن و بەرامی کامڵ بێت، لە چەمکی شوێنکاتدا، سەرەتایە، بەربەیانە، لە سروشتدا (ئاو)ە ناجێگیرە وەك (هەوا)و (خەو)ن، قۆناغی گواستنەوەی (درزە) لە سروشتەوە بۆ خود، لە (ئاو)ەوە بۆ (ئاوێنە) لە گەشتی ئەوروپاوە دەستپێدەکات، ئەزموونی شیعری خاڵی هاوبەشە، درزێکە، دوو وێنە دوو دنیا لە ئاوێنەی خودی شاعیردا دەنەخشێنێ، درزەکە درزی خودو بابەتە، ڕۆژئاواو ڕۆژهەڵاتە، سۆزو عەقلە، ڕابردوو و ئێستایە، نوسین و خوێندنەوەیە، پەڕینەوە لە درزەوە باسکردنی ڕابردوو لە ئێستادا سڕینەوەی ئەو یەکبوونەیە کە شڵەژانی لێدەکەوێتەوە، (ئەحمەد)ی مرۆڤ لە (ئەحمەدی مەلا)ی شاعیر جیادەکاتەوە، پێش (ئەحمەدی مەلا) گۆڕانی شاعیر لە شیعری (لە درزی پەچەوە)4 زۆر بە سەلیقەیەکی شیعرییەوە توانیویەتی دووری ئەو جیاوازییە بسڕێتەوە لە درزێکەوە بەیەك گەیشتنی دوو وێنەی شیعری بەیەکبگەیەنێ

سبەینێ بریارە بچمە ژوانی بێدەنگی
بچمە ژوانی گاشە بەردێك
بە بێدەنگی باسی عەشقی گیاکەم
باسی عەشقی باکەم بێدەنگ
کۆپلەی 23 ل 330

هەمیشە لە تەنیشت ژنێك
زاکیرەی ژنێ دەبووژێتەوە
هەمیشە لە تەنیشت ئاوێك
زاکیرەی خۆڵ دەبووژێتەوە
کۆپلەی 24 ل 331

ئەنجامدانی کردەی هەژمارکردن، ڕۆڵێکی سەرەکی دەبینێ لە پێکهاتەی ستاتیکای شوێن و بەستنی پەیوەندی لەتەك خەیاڵی شیعریدا، باری دەروونی شاعیر، ڕۆڵی زمان، شێواز، ڕەنگدانەوەی خۆی هەیە لە جۆری داڕشتنی وێنەی شیعریدا، شاعیر بە ڕاشکاوانە دەتوانێ ڕۆڵی یادەوەری خۆی و ڕۆژەکانی ئێستای تێدا نمایشبکات، ئاستەکانی بەراوورد دروستبکات، بەشداریکردنی وەرگر لە جومگە مادییەکانی دەقی نووسەردا، سیستەمی پۆلین و هەژمارکردنی وشەکان، دووبارە بوونەوەی وشەکانی، هەوڵدانێکە بۆ دەرخستنی هاوسەنگی باری دەروونی شاعیرو شاردنەوەی جووت مانایی و پینەکردنی کاردانەوەکانی، ناتوانین چاوپۆشی بکەین لە چۆنییەتی داڕشتن، دووبارە بوونەوەی

ئەم وشانە بە یەکسانی (بچمە ـ ژوان ـ باس ـ عەشق) (هەمیشە ـ تەنیشت ـ ژن ـ زاکیرە ـ دەبوژێتەوە) هەر یەك لەم وشانە، دووجار لە دووباردا، بەکارهێنراون، چەمکی تێگەیشتن لەم وشانە، لە ئاوێنەی بینراوی دەقدا، بە پێی شوێن دەگۆڕێن، هەمان مەبەست بە دەستەوە نادەن، هەمان وێنەی شیعری ساغناکەنەوە، هەمیشە درزێك ماوەتەوە، باجی لێکترزانی وێنەکان دەدات، ئەمە لە کاتێکدایە، ئەو وشانەی کە ڕەگەزەکانی سروشت پێکدەهێنن، یەکجار بەکارهاتوون بریتین لە (گیا ـ با)، (ئاو ـ خۆڵ) تاقە وشەیەك کە وەك سێ کووچکەیەك، بیرێکەو تەوری هێنراوەکەی ڕاگرتووە، سێجار بەکارهاتووە، وشەی (بێدەنگییە) بێدەنگی جۆرێکە لە ماتەووزە، بەرکەوتن و جووڵەیەکی دەرەکیان دەوێت تا بێنە دەنگ، درزبردن کردەی بێدەنگیی و شاردنەوەیە، شکان نییە تا دەنگی لێوە بێت، دابەشکردنی وشەکان، ڕێکخستنیان، وێنەیەکی بەرجەستەکراومان بۆ دەگێڕێتەوە، کامیرا ئاسا گرتەیەکی تراژیدیمان دەخاتە بەرچاو، هەر لە تەنگژەی بوونەوە، بیگرە تا دەگاتە جۆرەکانی چەوساندنەوە، هەڵبەت ئەمەش باری ناجێگیری دەروونی لێدەکەوێتەوە، نهێنی قۆناغی نوقوم بووی خود ئاشکرا دەکات، خەون بە ئایندەوە دەبینێ، کرداری شوێنکاتی (سبەینێ) ئایندەیە، هێشتا نەهاتووە، شێوازی ئەم نووسینە، لە ئێستای نووسینی دەقدا، لەگەڵ ڕێکخستن و نووسینی هێنراوەکەدا، لە چرکەساتێکی هەستکردندا، هاوشانە و یەکدێتەوە، کارتێکردن و باکڕاوندی کردارەکانی دوێنیی ڕابردوو هەڵدەگرێت، لە ئێستادا دوێنی و ئایندە، بەیەکەوە دەلکێنێ، پوشاکی نوێ دەخاتە بەر شوێن، ئەم لەبەرکردنە ڕاستەقینە نییە، بەڵکو لەبەرکردن و ئاڵوگۆڕێکە لە نێوان ڕاستەقینەو خەیاڵدا ڕوودەدات، کەواتە شوێنکاتی (سبەینێ) کردەی گواستنەوەیە، پێدراوەکانی قۆناغی دوێنێی ڕابردوو دەگەڕێنێتەوە بۆ ئایندەی چاوەڕوانکراو، بۆ بەدەستخستنەوەی ڕەهەندەکانی خۆگرتنەوە و خۆپاراستن لە چەمکی کەوتن و خۆلادان لە خەم و ئازار، وەك فاکتەرێك پەنا دەبات بۆ یەکێك لەو کردارە خۆویستانە کە دیزاین و هێز لەخۆ دەگرێت، وەك وشەی (بڕیار) وشەی بڕیار وەك شوێنکاتی بڕگەی شیعرییەکە وادەکات، کردارەکانی ڕانەبردوو وەك کرداری (بچمە) باڵادەستی هەر داخوازییەك بێت، بۆ خەون و خەیاڵ، نەچێتە قۆناغی جێبەجکردنەوە، لە شوێنێکدا، لە بری ئەوەی، شوێنی خوازراوی (ژوان) درزی بێدەنگی بشکێنی و ئاشناو تەبابن لە یەکتێگەیشتن ئەنجامبدەن، کەچی پاشینەی ماناکانی دابەزین و بێدەنگی بەرهەمدێنن.

لە دێری دووەمدا، لە ئاست بەرزکردنەوەی بەرامبەردا چ وەك قەبارە، یان خەسڵەت بە شووناسی (گاشەبەرد) پاساو بۆ بێدەنگی یەکەم

دەهێنێتەوە، ژوانی یەکەم بەرکەوتنە، لەتەك ناوەخندا، لە تەك نەوتراودایە، ژوانی دووەم بچووککردنەوەی نەوتراوی ناوەخنە، بێدەنگی لاوەکییە، گەورەکردنی بێدەنگی بنەرەتی بەرانبەرە (گاشە بەرد)ە، نە دەجوڵێ و نە وورتەی لێوە دێ، شوێنکاتی سەرجەم ڕێگەکان وێنەیەکی بانۆرامیە بە خەم، گوزارشت لە تراژیدیای پەیوەندییەکانی دوێنی دەکات، باکگراوندی خەیاڵێك، ئایندەی تیا دەکاتە شکست ونبوون، دنیای تێکشکان، شکست دەرئەنجامی هەستێکی ڕۆمانتیکیە، پەیوەندی بە گۆڕانکاریەکانی ژیانی سادەی ڕابردووەوە ، بە کردەی گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتیەکانەوە هەیە، ڕیچکەکانی ژیانی گۆڕاوە لە نێوان دوو جیهاندا، ئەویش جیهانی تاراوگە و نیشتیمانە، بە بەراوورد لە نێوان وشەی(گیا) و (با)دا پەیوەندییەکی دیالێکتی دەدۆزێتەوە، دەکرێ هەندێك لە ڕەهەندەکانی ئەم پەیوەندییە ئاشکرابکەین، قۆناغی یەکەم، خەمەکانی گەڕانەوە، نۆستالیژیایە، هەستکردن بە خورپەی یەکەم، شوێنەکانی دەنگ و ڕەنگ لەقدەکەن، بێدەنگی پارادۆکسێ لە تەك باسکردن و دەرخستنی سیحری ئەو پەیوەندییە فەراهەمدەکات، کە ئەمی شاعیر دەبەستێ بە نیشتیمانەوە، شاعیر لە سێنگەی ئەوەی لە سەرەتای تەمنی لاویدا، ڕووی لە هەندران کردووە، نەیتوانیوە گوزارشت لەو عەشقە بکات کە دیبەستێ بەخاکەوە، نەیتوانیوە بێدەنگی بکاتە دەنگ، نەیتوانیوە ڕەگ لە خاك جیاکاتەوە، ئەوەی دیارە دیاردەیەکی شکست و دابەزینە، داکوتینە لە دۆخێکدا، بێدەنگییە، خۆشەویستییەکی تاك لایەنەی خۆڕسکە، دەرچەکانی ئەم خۆشەویستیە بە ڕەگ و قوڵایی نیشتیمانەوە جێگیرە، بە (گیا) دەیچوێنێ، لە بەرامبەردا، ڕاهاتن و خۆشەویستی عەشقی تازەی ناجیگیری تاراوگە ڕووکارە، هەستکردن بە هەستی بەرزبوونەوە بە (با) دەشوبهێنی، سەرنج بدە لە دوا دێڕی کۆپلە شیعرییەکەی (23) دا دەڵێت (باسی عەشقی باکەم بێدەنگ) ڕستەکە تەواو دەبێت، وەستانێکی شاراوە هەیە، تیامانێك و گۆژنەیەك بەدی دەکەین، دێتەوە سەر تەوەری سەرەکی ژان و ژێکەی، ڕوودەکاتە سەر ئەو درزەی ناخی کردووە بە دوو لەتەوە، هەم وەك ناخ، هەم وەك دەق، دابەشی کردوە، بە وشەی (بێدەنگ) کۆتایی پێدێنێ و کۆڕمی دەکات، (با) تیژکردنی ئەو عەشقەیە، یادەوەری و نیشتیمانی تێدا دەگەشێتەوە، نۆستالیژیای تێدا زیندوو دەبێتەوە، نەدەتوانێ تێدا دەرچێت، نە دەتوانێ زیندگی تێدا بکات، هیچیان نایەنە دەنگ، تا ئەمی شاعیر بە دەنگیانەوە بچێ، تەنها دیاردەیەکی خنکێنەری بێدەنگین، وشە (با)و (گیا) دوو دیوی ئەو درزەن، شاعیر تێدا کۆبووەتەوە، خودی چەپێنراوی ئەحمەدی مەلای شاعیرن.

بۆ گەیشتن بە کێشانی وێنەی شیعری، لە ڕێگای پێکهاتەکانی چەمکی

ئیستاتیکاوە، (ئەحمەدی مەلا) لایەنە جۆربەجۆرەکانی دەلالە بەکاردەهێنێ، لە قوڵایی هەستەوە، لە گرتەیەکدا زاراوەکانی شوێن و چێنییەتی وێنەگرتنیان نمایش دەکات، زاراوەی (تەنیشت) لە هەردوو جارەکەدا، ئاماژە بە شوێنێك دەکات، بارگاوییە بە ڕەهەندێك کە ئاوێتەبوون تێکەڵبوون ڕەتدەکاتەوە، جۆرێك لە دوورەپەرێزی پێوە دیارە، زیزی و نامۆبوونە، بە مانا فراوانیەکەی تەنیاییە، شکاندنی ڕێساکانی هەماهەنگی و لە یەك تێگەیشتنە، نزمبوونەوە و کزبوونی ئەو پەیوەندیانەیە کە مرۆڤ بە چوارچێوەوە دەبەستێ، لە سۆنگەی ئەوەی پێشوەختە درزو لێکترازنمان هەیە، بۆیە دژوار نییە، لەسەر دوو ئاست داگەڕانی بۆ بکەین، لە ئاستی یەکەمدا دالی (ژنێك) وەك چوارچێوەیەکە دیاریکراوە، مەدلولە بۆ کۆکردنەوەی شوێنەکان، پۆلینکردنی پێگەکان.

لە ئیستای نووسینی دەقدا شاعیر لە سەر دوو ڕوودا زیندگی تێدا دەکات، ڕوویەکی ئامادەیە، لە ژێر فشارەکانی دەرەوەدا هەندران، نامۆ بوون لەسەر ڕووی هەستەکانی شاعیردەسەپێنێ، کاریگەری ئاسەواری جێکەوتی لە سەر ڕووکار و لەسەر قوڵاییەکانی ناوەخندا بەجێدەهێڵێت، ئاسەوەرێکە ململانی فەراهەم ناکات، چونکە شوێن و پێگەی ئەمی شاعیر، بە دانپێنانی خۆی تێکەڵ نەبووە، لە تەنیشت دەمکرانەوەی دژەوابوونەکاندایە، لە ڕوویەکی دیکەوە دەرگایەکی ئارام بۆ دەروون واڵادەکات، هاوسەنگییەك ڕادەگرێت، نایەوێت کۆتایی بە لایەکیان بێنی، نە دەتوانێ لە ڕابردوودا بژیت، نە ڕازیشە بچێتە نێو ئێستای ڕانەبردووەوە.

هەڵبەت ئەم دوو ڕووە بە قوڵایی و ڕووکارەوە گرێدراون، گرێدانێکی هەستەکی کە بە شوێنکاتەوە شتەکدراون، شاعیر کۆیی دژەوابووەکان لە وێنەیەکی شیعری هاوسەنگدا ڕاگرتووە، لە ئاستی دووەمدا دالی (ژنێك) لە شوێنی خۆی، لە دەرەوەی خود دا نامێنێ، ڕووکارییەکە دەبێتە هاندەرێك بۆ بەدەرخستنی قووڵاییەکانی ناوەوەی خود، واقعی هەندەرانی بەردەست، ڕابردووەکانی دوورەدەست نزیکدەخاتەوە، شوێنە تەنگەکانی واقیعی (ناهۆگر)ی هەندەران دەبنە دەرچەیەك بۆ بەرفراوانی شوێن، کرانەوەی شوێنکات و توانەوە لە نێو ئەو پەیوەندیە نهێنییەی کە خودی (ئەحمەدی مەلا) بە شوێنی سەرەتای و بنەرەتیوە، بە شوێنی (هۆگر) بە شوێنی یادگارییەوە دەبەستێ، ئەم پیوەندییە لە سنووری شتەکاندا ناوەستێت، بەڵکو ڕووماڵی سەرجەم ڕووبەرکانی پابەند بوون بە زێدو و شوێنی یەکەم زیندوو دەکاتەوە، لە شوێنێکدا دەیبوژێنێتەوە کە هەڵگری ناسنامەو شووناسی مانەوەیەتی، لە(زاکیرە) دا زاکیرە سەلماندنی بنەمایە، پشتوپەنایە، پەلهاویشتنێکی لەزگینە لە ناوەوە بۆ دەرەوە، گشت

کردارەکانی شوێنکاتی بووژاندنەوە، لە ناوەخندا بەرزکردنەوەیەکی دیارە لە ئاست نزمبوونەوەی لە دەرەوەدا، لە هەندراندا دایە کە نامۆبوونێکی دەروونی لێدەکەوێتەوە، لکاندنی هەستەکانی بەرزبوونەوە، بووژاندنەوە لە (زاکیرە)دا سەقامگیری و جێگیربوونێکی ڕەها فەراهەمدەکات، یەکەم لە ئاست نیشتیمانی (هێگر)دا، لە زاکیرەی ڕەهادا بە وشەی (ژنێ) ئاماژەی بۆ کردووە، دالی وشەی (ژنێ) لە ڕووی کۆمەڵایەتی و مێژوویی و مەدلوولێ گەورەتر، قەوارەیەکی فراوانتر هەڵدەگرێت، ڕەهەندەکانی دیاری ناکات، بە تاقە مانایەك گەمارۆی نادات وەك لە وشەی (ژنێك)دا دەبینین بە (کافی) پاشگر گەمارۆی دەدات، ناجێگیری دیاریدەکات، تێکەڵی ئەو دنیایە نابێت کە لە هەندراندا، لە تەنیشتیدا دەوستێت وەك گووتمان وشەی (تەنیشت) لەتەك داکەوتەکانی هەندەران، لەبەرچاوە، وێنەیەکی هەستی دیارە، لە دوورەڕا تێکەڵبوون و چاودێریکردن دەگرێتەوە، چوارچێوەیەکی ناسراوە بە وشەی (ژنێك) ئاماژەی بۆ کراوە، جێگیری خۆی و ناجێگیری بەرامبەری لێدەکەوێتەوە، دووهەم ناجێگیری بەرامبەر بە ڕەگەزێك لە ڕەگەزە سروشتیەکان دەشوبهێنێ، وشەی (ئاوێك) دەکات هیمایەك بۆ ناجێگیری، بە هەمان شێوە وشەی (کافی) پاشگری (ئاو) لەڕووی ڕێزمانییەوە، خەسڵەتی ئاوێکی دیاریکراو هەڵدەگرێت، ئاوێك تینوویەتی ناشکێنێ، شێرە نەبەستراوە بە ڕەهەندەکانی ژیان و بووژانەوە، شوێنکاتی بێگەکە لە هەردوو بارەکەدا، لە ڕێگای وشەی شوێنکاتی (هەمیشە) بەڵگەیەکی حاشاهەڵنەگرە، سووربوون و پێداگرییەکی زەقە، بە هیچ کلوجێ سازش لەتەك ژیان و تێکەڵبوون و توانەوەدا ناکات، بۆیە شتێ سروشتییە، لۆژیکە وشەی (تەنیشت) بە دوای خۆیدا بهێنێ، بۆ خستنەسەر هیچ بوارێکی نەهێشتووەتەوە، لەوە زیاتر وەك پەرچەکردارێك، لە داکەوتەکانی شوێنی نائاشناوە بۆ شوێنی لێکدانەوە، کردەی گوێزانەوە ئەنجامدەدات، بۆ شوێنی زاکیرەیەك کە وەك دایك پێی ئاشنایە، لە ئامێزیدا دەبووژێتەوە، گەورە دەبێت، دایك نیشتیمانی یەکەم لە ڕابردووی بەسەرچووەوە، لە ئێستادا دەگۆڕێت بۆ دولبەرێکی کەمندکێش، درزو بەرکەوتنێك لە نێوان نیشتمانی ڕەسەن و دەرەوەی نیشتیمان (هەندەران)دا ئەنجامدەدات، ئایدەفێنی ئەم گوێزانەوەیە، شێوازێکی بازنەیی لە خۆ دەگرێت، کەش و هەوای گووتاری شیعری دەکاتە تراژیدیی، شاعیر لە ڕێگای ئەزموونەوە، درێژبوونەوەیەکی مێژوویی پەیرەو دەکات، شاعیر دوور لە نیشتیمان دەژی، بە وەرگرتن و بەکارهێنانی ڕەگەزێکی سروشتی وەك (خۆڵ) بووژانەوەی خۆی دەسەلمێنێ، پێگەو ئاسەواری زێدی ڕەسەن و ڕەگ و مانەوەی زیندوودەکاتەوە، زاکیرەی گرێداوە بە تەنگژەی بوون

و توانەوە، لە کۆی هاوکێشە شیعرییەکەدا، جێگیربوون تێیدا دژوار نییە بڵێین، (ژنێك) لە ناجێگیری و نزمبوونەوەدا یەکسانە بە (ئاوێك) لە دیاریکراویدا، هەروەها (ژنێ) لە جێگیری و بەرزبوونەوەدا یەکسانە بە (خۆڵ) لە بووژانەوەی زاکیرەدا، کورد دەڵێت ژن و ماڵ (ئەحمەدی مەلا) بۆ ماڵێك دەگەڕێت تیایدا بسرەوێ، بۆ ئاوێنەیەك دەگەڕێت درزی تیا نەبێت تاخۆی تێدا ببینێ، چونکە لە نیوان زاکیرەی زێدو تاراوگەدا، وشەی(تەنیشت)، درزێکە لە نیوان (ئەحمەدی مەلا)ی مرۆڤ و (ئەحمەدی مەلای شاعیر)دا، لە نێوان هێزی وشەو و هێزی خەیاڵدا، هایدگەر واتەنی (ماڵی بوون دەدۆزیتەوە)5

ئاگرم لە حەرفێك بەردا
هەتاو گریا
حەرفێکم ئاشت کردەوە
ئاو زریکانی
کۆپلەی 73 ل 345
شەوم شێلا
ڕۆژم هیشك کردەوە
خەونەکانم بوونەتە هۆش و
ساتەکانم هێور بوونەتەوە
کۆپلەی 74 ل 346
گرمەم لە رستەیەك هەڵساند
و□رگو□□ کەوتە گێڕانی
خاڵێکم نغرۆ کردە ناو سپێتی
بوو بە ئاواز تا بەیانی
کۆپلەی 75 ل 346

لە نووسین دەقی شیعریدا ململانی شاعیر بەدەر نییە لە ئاوێتەکردنی ڕەگەزەکانی سروشت و شوێن، چۆن جووڵەکردنی شوێن بەستراوە بە شوێنکاتەوە، لە یەك دانابڕێن بە هەمان پێوەر، نووسینی دەقی شیعری هەندێ جار گرێدراوە بە کردەی نواندن و بە مونتاژکردنی گرتەکان، چ بەریزبەندی بێ یان بە لکاندنی وێنەکانەوە بێت، لە دەرهێنانیدا، فۆرم و سکێچی خۆی وەردەگرێت، لێکچواندنی پێنووس بە کامیراوە، وەك پەیوەندی وشەیە بە وێنەوە، بۆ پشتڕاستکردنەوە، پێناسەی وێنەی شیعری دەڵێت (وێنەی شیعری وینەیەکە پربە بەژن و باڵای وشەکانە)6 سەرباری ئەمە، شاعیر لە بەکارخستنی چەمکەکانی شوێندا، لە یەقدانەوەی هاودژەکاندا، مامەڵەکردنی لەتەك هەڵچوون و داچوون و هێوربوونەوەو وەستانی لە شوێن و کاتی پێویستدا، وەك ئەکتەرێك لە گرتەکاندا ڕۆڵ دەگێڕێ، بەمەش گرتەکانی وێنەی شیعری لە دەقدا، شوێنی گونجاوی خۆی دەگرێت، هەر جووڵەپێکردن و

گواستنەوەیەك لە دەقدا، هەستی بزواندنی وەرگر تۆخ دەكاتەوە، ئاسەوارێك جێدەهێڵێت، دیاردەكانی پرسیار و وێنەكانی تێڕامان دەشواتەوە، ئەوی دیارە شاعیر توانی لە ڕێگای ئاوێتەكردنی كەتوارو خەیاڵكراودا، وێنەیەكی هونەری و ئیستاتیكیمان بۆ دەرخات، بەكارخستنی شوێن لە شیعردا، خۆی لەخۆیدا بەكارهێنانێكی سیمبول ئامێز وەردەگرێت، منەی مانایەك دەكەن، شاعیر لە ڕێگای پێكهاتەیەكی هەستی تێكمەوە پەنا بۆ یەكێك لە نیشانەكانی پشتێكردن و دەسبەردانبووندا دەنێت بۆیە وەك خوازەیەك وشەی (ئاگر) بەكاردەهێنێت، گەر (ئاگر) وشك و تەر بەیەكەوە بسووتێنێ، تاریكی و ڕۆشنایی بەیەكەوە گرێبدات، هۆیەك بێت بۆ دەرخستنی ئاستەكانی كردەی شیعری، ئاشكراكردنی شوێنە شاراوەكانی شكست كە لە (حەرفێك)دا ئاماژەی بۆ دەكات، نهێنی دنیایەكە ناتوانێ بیگێڕێتەوە، ڕایەڵی گرفتێكە سەرە داوەكانی بۆ ناكرێتەوە، كردەیەكی خۆكوژییە، تاوانێكە لە بەرانبەر دەرهاویشتەكانی خودێك، كلیلی گۆڕین و قەبوڵكردنی ونكردوە، گەر (ئاگر) وەك ڕەگەزێكی سروشتی شوێن هیمایەك بێت بۆ نەهامەتیەكان ناو دەق، بۆ تێكشكاندنی سەرجەم داخ و ژانەكانی دەروون، سووتاندنی (حەرف) ئەو هەستە داخراوەیە بە قووڵایی دەروونەوە بەستراوە، گیرو یاخییە نایتەدەست و ڕادەستی نووسین نابێت، تێكەڵكردنی (هەتاو) وەك ڕەگەزێكی سروشتی دەرچەیەكە، ئاماژە بە ڕۆشنایی دەدات بەستنەوەی (هەتاو) بە كردەی (گریا)خاڵی وەرگەڕانە، ڕەوینەوەی خەم و پەژارە پەنگ خواردوەكانی دەروونە، كرانەوەیە بە ڕووی سروشتدا، لە هەڵویستدا پەیامی ئاشتبوونەوەیە، گەڕانەوەی شاعیرە بۆ ئامێزی سروشت و رزگاركردنی ئەو چەقینە درك پێكراوەیە كە شاعیر لە ژیانی رابردوودا ڕەنگی پێوەگرتبوو، لە دەروونــدا قانگی دەدات، وشەی (شەو، ڕۆژ) وەك شوێنكات تەواوكەری هەمان بارودۆخن، كردارەكانی (شێلا، هیشك كردەوە)، لە ئێستادا كرداری رابوردون، بەستراون بە پاشینەو ژیانی ڕابردووی شاعیر، ڕاقەی گۆشەنیگایەكە لە ناوەوە بۆ دەرەوە دەبزوێت، ناوەوە خودە هەڵگری ژیانی ڕابردووی شاعیرە، تەژییە بە ناخۆشی و چەرمەسەری وەك شوێنكات بە وشەی (شەو) ئاماژەی بۆ كراوە، (شەوم شێلا) كردەی كاڵبوونەوە و كوشتنی شوێنی ڕەسەنە لە زاكیرەدا، یان مردنییەتی، چونكە (لەخستنەریزیدا، زاكیرە خاوەن پێلینداری نییە، یان لە لیستەدا نوسینەوەی نییە، نە لە خستنەریزی و نە لە لیستدا بوونی نییە)[7]، بە دیوێكی تردا گواستنەوەی وێنەی شیعری بۆ فاكتەكانی شوێنكات، لە دەرەوەی خوددا، لە ئاست ئایندەدا، جێكەوتەكانی شاعیر جیاوازییەكی ئەوتو فەراهەمناكات، بەهەمان شێوە دەبینین، (ڕۆژ) وەك ئاماژەیەك بۆ فاكتەكانی دەرەوەی

خود بەکارهێنراون، بەرانبەر بە چەمکی مانەوە کردەی (هیشك کردنەوەی ڕۆژ) ڕۆقێکی پیرۆز هەڵدەگرێت، ڕۆقێك پاشینەی ناوەوەی خود، ژیانی فاکتەکانی دەرەوەی خود دەکوژێت، ژیانی تاریکی شەو، ڕۆشنایی ژیانی تاراوگە دەکوژێت، بە دیوە نەرێنییەکەی وشکی دەکاتەوە، دەیکاتە شەو، لە نێوان دوالیزمەی شەو و ڕۆژدا، دەرەوە و ناوەوەدا، زاکیرە و واقیعدا، هاوسەنگییەك هەیە، وزەی ئەوینی تێدا دەکوژرێت، هاوسەنگی واتا نەبوونی لاسەنگییە، هێزی ڕاکێشانی تێدا نییە، وەك ئەوی لە کردەی ئەویندا بەدی دەکرێت، پەخشکردن و بڵاوبوونەوەی دیوە نەرێنەکەی ئەوین بە یەکسانی، لە بەخشینی هەستی مردن و گوێزانەوەی لە ناوەوە بۆ دەرەوە، لە (شەوە)وە بۆ (ڕۆژ) لە زاکیرەوە بۆ واقیع، هاوسەنگییەکی بالادەست بە دەستدەهێنێ، گەر بەدوایەکاهاتنی (شەو)و (ڕۆژ) بەشێك بن لە دیالێکتی سروشت، ژیان دروست بکەن، مانا ببەخشن، هەڵبەت لە ئاستی دەقدا، بەدواهاتنی وشە بەدوای یەکدا، بە پێی ڕێسایەك لە دەقدا، ئاماژە بە مانایەك دەکات، بە (ڕستە) شووناس دەکرێت، بە مانایەکی تر (ڕستە) سیستەمی ڕێکخستنی وشەو ماناکانییەتی هەڵگری ناسنامەیانە، تێکچوونی شیرازەی وشەکان، نەدۆزینەوەی ڕاقە و پێنەگەیشتنی مانا لە شوێنی دەقدا، ڕەنگدانەوەی ئەو بارو دۆخەیە کە شاعیر تێوەی گلاوە، لە درز تێکەوتنی کردەی نیشتەجێبوونە، ، لە نێوان زێدی ڕەسەن و تاراوگەدا، لە ئیلهام و شیعر نووسیندا، لە ڕۆنانی ئەندیشەو سڕبوونی پێنووسدا، لە پشکۆی وشەو ژیلەمۆی نووسیندا، لە تێکچوونی داڕشتنی ڕستەدا، لە سووتانی وشەو لە گریانی هەتاوی دەقدا، چی ماوەتەوە لەوە زیاتر، شاعیر وەك پەرچەکردارێك بە داپڵۆسین و تێسرواندن کە بە کردەی (گرمەم هەڵساند) تۆڵەی بێدەسەڵاتی خۆی بە لە داڕشتنی (ڕستەیەك)دا دەرێژێ، کە ناتوانێ گوزارشت بکات لە هەستی ڕاستەقینە، بەخشندە نییە لە ڕەنگڕێژکردنی وێنەی شیعری، چەکەرە کردنی ئیلهامی شیعری، لە ئێستای نووسینی دەقی شیعریدا، ڕامکردن و ڕێککەوتنیان گەلێ دژوارە، غەوارەبوون، پاراوپەرێزە، گرفتە لەنێوان ئەزموونی شاعیر و دەقی نووسیندا، لە پتەوکردنی ڕایەڵەکانی بەیەکگەیشتندا ، لە تێراندن و جیابوونەوەی ڕۆحی داهێنان، لە جەستەی دەقدا، گیان کێشانی ڕۆح بە کردەی (ئاگربەردان لە حەرفێك، گرمە هەڵسان لە ڕستەیەك، شەو شێلان و ڕۆژ هیشك کردنەوە)، بەرجەستەکردنی سەرجەم ئەم کردارانەی ڕابردوو لە نێو دەقی شیعریدا، لە نامۆبوونی تاراوگەدا، هەوڵێکن بۆ گەڕانەوەی زاکیرەی نیشتیمان، لە هەمان کاتیشدا هەوڵێکی ماڵئاوایشە، نە دیاردەکانی دیفاکتۆ، نە جەستەی دەق، هەرگیز وەك خۆی نایەتەوە، نادۆزرێتەوە (هەموو هەوڵێکی گەڕانەوە بۆ نیشتیمان، هەوڵێکی

ماڵئاوایشە، چونکە کە نیشتیمان ون دەبێت، جارێکی دی وەك خۆی نادۆزرێتەوە)8 ماڵئاواییکردن لەو کردارانەی ڕابردوو، لە وێنەی شیعریدا، ونبوون و شکست و بە دوای خۆیدا دەهێنا، ئینجارە بە جۆرێکی دیکە دێنەوە لە بری (ئاگردان لە حەرفێك) (حەرفێکی ئاشتکردەوە) ئاشتکردنەوەی حەرفێك لە ئێستادا گوزارشت لە خودێك دەکات بەرکارە بە بکەرێك کە هەڵگری ئەو گۆڕانکارییە کە کردەی گوێزانەوە لە ڕابردووەوە بۆ ئایندە ئەنجامدەدات، لێرەوەش شاعیر وەك بکەرێك دەتوانێ پلەبەند شوێنکات بگۆڕێت بە پلەبەندی شوێن واتا لە ئێستادا ڕابردووی پڕ شکست بگۆڕێت بە شوێن لە داهاتوودا لە گرتەیەکی شیعریدا زیندووی بکاتەوە، کاتێ بە شوێنکاتی برگەکە، دەستەواژەی (ئاو زریکانی) بەکاردەهێنێ ئاماژەیەکی زەق و دیارە بۆ زیندووبوونەوە، تەژییە بە خۆشییەکی لەناکاو، موژدە و ڕێپێدانێك لەخۆدەگرێت کە دەتوانێ بمانگوێزێتەوە بۆ شوێنێك لە بری تۆڵەکردنەوە و شکست و مردن ژیان و ئاشتەوایی دەسەبەربکات، متمانە بگۆڕێتەوە، چەمکی ئەو پەیوەندییانە ڕێکدەخاتەوە کە لە نێوان (گریان و ئاشتبوونەوە)دا هەیە، لە نێوان (ئاگرو زریکان)دا هەیە، بە هەمان شێوە نمایشکردنی ئەم هەڵسانەوەیە، ڕەنگدانەوەی خۆی دەبێت لە (کۆپلەی 74)دا، دەبینین چۆن لە نێوان چەمکی هاودژەکاندا، هەردوو ڕەگەزی سروشت، شوێنکاتی (شەو) چۆن دەشێلێ دەیکات بە (ڕۆژ) (خەون)ی بۆ کردار چۆن لە مردن ڕزگار دەکات و دەبنە (هۆش) چۆن ویستەکان لە گ□ژنەی م□□ خواردنێکی نەزۆکەوە هەڵدەگرێت و دەبێتە کرانەوەیەکی دینامیکی کە لە شوێنکاتی هۆشدا نیشتەجێدەبن بە شووناسێکی نوێیەوە ساتەکانی هێوربوونەوە لە دایك دەبێ، ساتەکانی هێوربوونەوە دەرئەنجامێکە، لە دەروون‌دا، دەرخەی سەرکەوتنی شاعیرە، بەسەر هەستەکانی شکستیدا، گۆڕینی دیاردە نەرێنییەکانە بۆ شتێکی ئەرێنی، ئەمەش بە تەواوی لە (کۆپلەی 75)دا بەرجەستە دەبێت، لە سەرەتادا شاعیر وەك بکەرێکی داخ لە دڵ، دەسبەرداری پاژێك بوو لە شکست، ئاگری لە حەرفیك بەردا، لە ئێستادا گرمەی لە ڕستەیەك هەڵساند سەرجەم کردارەکانی شکست و ڕادەستبوون (ئاگرم بەردا، گریا، شێلا، هیشك کردوە، گرمەم هەڵساند)ی گۆڕی بۆ کردارەکانی هەڵسانەوە وەك لە پێشتر ئاماژەمان پێ کرد، ئەم گۆڕانکارییە لە دواجاردا بە بێدەنگی لە خەیاڵدا نامێنێتەوە، بە جموجۆڵێکی تازەوە فۆرمی شیعری دەگۆڕێت، بە شێوازێکی تر خۆی دوورست دەکات، خۆی ئاوێتەی دەق دەکات، دوا وەشاندن کە هەڵسانەوەی شکستی بە دواوە نایەت، گۆڕانکاری یەکلاکەرەوی ئەنجامدەدات، وشەی (گرمە)یە، وشەیەکە شوێنی دەنگدارە، تەقینەوەی ناوەخنە، توورە بوونی لە ناکاوە، کۆدیتایە بەسەر

ب□دەنگی و شکستیدا، وە□چەرخانە، پە□ینەوەی شاعیرە ب□ ق□ناغ□کی
تر، گ□□انەوەی شوین و بەهای □ستەیە، زەمینە خ□شکردنی دەقی
شیعریە، بە ئاراستەیەکی تردا، گ□□ینی نەخشەی جوگرافی شیعرەکەیە،
لە شق□ی نەر□نییەوە ب□ شەق□□کی ئەر□نی، لە هەستەوە ب□ ئاوەز، لە
تاراوگەوە ب□ نیشتیمان، لە چەقینی ب□ ئوم□دییەوە ب□ لادان و
کرانەوە، لەم باریەوە ڤالیری دەنووس□ت (شیعر بوونی نییە، ئەگەر
بە ش□وەیەکی □استەوخ□ی ناهەستیار گوزارشت لە ئاوەز نەکات، لادان□ك
لە وشەکاندا دەرنەخات)9 ئەم لادانە لە کاتی نووسینی شیعریدا، چ□ن
دەقی شیعری دەگر□تەوە، بە هەمان ش□وەش، سەبارەت بە لادان، چەمکی
نیشانەکانی خا□ بەندیش دەگر□تەوە، شاعیر باس لە ت□□وانین و
ب□چوونی خ□ی دەکات، چ□ن لە ن□وان نیشانەکانی خا□ بەندیدا،
داتاکانی خەیا□ و پ□دراوەکانی واقیع شو□ن و پ□گەو ئەرکی خ□یان
دەگ□رن، □ەنگدانەوەی هیما و نیشانەکانی خا□ بەندی دەق،
یەقدانەوەیەکی ئاشکرای تاسەکانی گ□شەنیگای شاعیرە، گەیاندنی
دەنگییەتی، شکاندنی ئەو ب□دەنگییە، کە هەر جارەو بەش□وەیەك، لە
دەرگایەکی ترەوە، هەمیشە خ□ی دووبارە دەکاتەوە، دەرچوون لە
ب□دەنگییە، لەو دووپاتبوونەوەیە، بە شکاندنی ئەو لەمپەرە ک□تایی
د□ت، لە □ستەدا بە نیشانەی (و□رگو□) ئاماژەی ب□ کردووە، (و□رگو□)
لە □ستەدا شو□ن□کی بینراوە، (نیشانەی کورترین □اوەستانە، لە
دوای ناوی بانگ کراوەوە د□ت، لەن□وان ج□گرو ج□لیگیراودا د□ت، لە
□ستەدا بە ئامرازی ل□کدەر نەبەسترابن بە یەکترەوە د□ت)10، گەر
(و□رگو□) ک□تایی پاژ□ك ب□ت لە وەستانی □ستە، هە□بەت (□ستە)ش وەك
شو□ن□کی بینراو سەرەتای جو□ەپ□خستنی دەقە ب□ کرانەوە، لادانی
چەقبەستنی د□خ□کە، هەستکردنە بەخ□شییەکی □ەها، ج□ش و خروش□کە، لە
دەقدا ئەگەرەکانی وەستانی بینراو سووك دەکات، خودی □ستەی پ□
گەورە دەکات، □ەهەندەکانی □ەوانسازی خ□شدەکات، دەگو□ز□تەوە ب□
سەر زار، دەیەو□ت (ئەحمەدی مەلا) دەیکات بە گ□رانی، لە ر□گای
نووسینی دەقی شیعرییەوە، هەستی بینراو بگو□ز□تەوە ب□ هەستی
بیستراو، دەیەو□ت شیعر لە تاریکی ب□دەنگییەوە رزگاربکات، بیخاتە
سەر دەنگ و زەنا، ئازارەکانی غوربەت، لە □□گای پەخشەوە دابەش
بکاتە سەر هەموو زار□ك، بیکاتە گ□رانی، گەر (و□رگو□) بب□تە
گ□رانی، ئەوا (خا□) دەب□ت بە (ئاواز)، شو□نی بینینی(خا□) لە
□ِووی خا□ بەندییەوە نیشانەی (□اوەستان□کی تەواو پ□شان دەدات لە
ک□تایی هەموو □ستەیەك دادەنر□ت، جگە لە □ستەی پرس و سەرسو□مان،
لە دوایی یەکەم یان یەکەم و دووەم پیتی ناو□ك دادەنر□ت)11، لەترو
تاسەکان، وەستانە پ□ ماناکانی تەنیایی، ب□شاییە □ەشەکانی
تاراوگە، کە لە نووسینی دەقدا بە (خا□) ئاماژەی ب□ دەکات، دالی

(خاڵێکم نغرۆکرد) مەدلوولە بە رەتکردنەوەی کۆتایی، سڕینەوەی وەستانە، بەردەوامبوونی بۆ وەستانە، لە نێوان دوو مانادا هەڵگرتنی لەمپەرە، ڕادەستبوونی بۆ ئومێدییە، لە ئاست چەمکی نەمرییدا کرانەوەی دەقە، گەر (وێرگوێ) وەك هیمایەك ڕەنگدانەوەی پاشخانی وەستانێکی کورت بێت لە ئەزموونە سەرەتاییەکانی شاعیردا. لە کردەی کرانەوەو وێنەکێشانی دەقدا ببێت بە گۆرانی، لە هەمان کاتدا دەرچەیەکە شاعیر شوناسی ناوەوەی دەق، مانا جۆربەجۆرەکانی ڕابردوو، کە وەك هیمایەك هەڵگری زاکیرەیە بە باری دەروونییەوە پەیوەستە بە گۆرانی گوزارشتی لێدەکات، ئاودیوی دەرەوەی دەکات، هەڵبەت وێنەی بڕگەی(خاڵێکم نغرۆکردە ناو سپێتی) لە کۆتادا کرانەویەکی تەواوەتییە، وێنەیەکی ڕەنگییە لە دەقدا، ڕاستەوخۆ گرێدراوە بە شوێنەوە.

لە ڕێگای تەکنیکی وێنەکێشانێکی هونەریەوە تابلۆ شیعرییەکەی ڕەنگ کردوە، یەکێك لە هەوڵەکانی شاعیر، دۆزینەوەی پەیوەندییە لە نێوان ڕەشی خاڵ و سپێتی کاغز ، ڕەش وەك هیمایەك پڕ لە چەقبەستنی ژانوژۆی یادەوەری و شەوانی تەنیایی و نامۆبوونە، ڕەنگێکی زِبرو زەقە، سپێتی کاغز ئاماژەیە بە پاك و بێگەردی، لە ئاست ململانی ئێستاو ڕابردوودا، وێنەیەکی ڕوونە، ساف و لووسە، زاڵبوونی ڕەنگی سپی، بە چەمکی شوێن واتای سەرکەوتنی هەستەکانی بەرزبوونەوە و سەرکەوتنە، پێچەوانەی هەستەکانی ژێرکەوتنە، نغرۆبوون و کەوتنی خاڵی ڕەشی وەستان، تەواو بوونی یەکجارەکی ڕستەیە، ئاماژە کردن بە سەرکەوتنی ڕەنگی سپی، لە داهێنانی وێنەی شیعرییدا بە شوێنکاتی (بەیانەوە) گرێدراوە، (بەیان) شوێنکاتی سروشتە، جێکەوتێ گەورەترە دەبخشێ بە کرانەوەی جەستەی دەق و بە باری دەروونی شاعیرەو، بەگیرخستنی ڕەنگکارییەکانی ڕەش و سپی، وەستان و جووڵە، پارادۆکسێ لە نێوان شوێنی داخراوی نێو دەق و شوێنی دەرەوەی دەق دا ئەنجامدەدات، بەکار بردنی ڕەنگی ڕەش و نغرۆکردنی لە ڕەنگی سپی دا لە سروشتدا هاوشێوەی بەسەرچوونی شەوە لە ناو ڕۆژدا، یان بەیاندا، لە شوێنی بیستندا وەك ئاوێتە کردنی گۆرانییە لە نێو ئاوازدا، لە چەمکی شوێندا (ئاواز) شوێنی بیستنی ناخە، کرانەوەی دنیای (ئاواز) بۆ گۆرانی، وەك کرانەوەی ڕۆژە بۆ شەو، لە گۆرانی تاراوگەدا، ئاوازی نامۆبوونە، یەقدانەوەی ناشوێنە، کۆنسێرتی درزێکە، دەنگێکە لە نێوان بێدەنگی (ئەحمەدی مەلای) مرۆق و دەنگی (ئەحمەدی مەلای) شاعیر.
لە کۆتاییدا ئەوەی ماوەتەوە بیڵێم، لە بەرهەمهێنانی دەقی شیعرییدا، ڕاساندنی چەمکی شوێن، ڕەهەندەکانی

شوێنكات، جێكەوتێ دیارو ئاشكران، گۆشەنیگای شاعیر ئاشكرا دەكەن، شوێن هاندەرە بۆ كردار، خەیاڵ بزوێنە، هەر جوڵەو رفتارێك یەقدانەوەی زیندە خەونێكە، باكراوندی شوێنێكە، یان شتێكە، وەك بەهاو پێگە لە ئەزموونی شیعرییدا، ڕۆڵی خۆی دەگۆڕێ، دەتوانین بەركەوتنی لە تەكدا بكەین، لە زۆربەی شیعرەكانی (ئەحمەدی مەلا)دا، هەستەكانی نامۆبوون و وونبوون و ناجێگیری سەنگ و ڕەنگی خۆی دەخاتە سەر ڕەگەزەكانی چەمكی شوێن و شوێنكات، ناكرێ چاوپۆشین لەو داكەوتانە بكەین كە جێی بایەخی شاعیرن، بەرەی فۆرمێكی ئەپستمۆلۆژی تایبەتن، لە داهێنانی دەقی شیعرییدا، لە چۆنییەتی تێڕوانینی گۆشەنیگای شوێندا، بە جۆرەها شێوە، تیشك دەهاوێژێتە سەر شووناسی سرووشت و دیاردەكانی تر كە پەیوەندییەكی ڕاستەوخۆیان بە شوێنەوە هەیە، لێرەوەش شاعیر لە ڕێگای شوێنەوە، یادەوەری خۆی و تەنگژەكانی تاراوگە، هەڵوێستەكانی خۆی لە چەند وێنەیەكی شیعرییدا ئەنجامدەدات، شوێن یەكێكە لە خەسڵەتە دیارەكانی شیعر نووسینی (ئەحمەدی مەلا)، ئەم خەسڵەتەش، وایكرد داگەڕانی ئێمە تەنیا بتوانێ لەو خولگەیەدا بسورێتەوە، نەچێتە دەرەوەی چەمكەكانی شوێن، ئەمەش پێش ئەوەی هەڵبژاردنی ئێمە بێت، هەڵبژاردنی دەقە، بژارەی شیعرە.

ئابی 2019
عەلی شێخ عومەر

ژێدەرەكان

1 ـــ ئەحمەدی مەلا ـــ كۆ شیعرەكانی ئەحمەدی مەلا، 2004 ، 2006ـــ چاپخانەی رەنج ـ چاپی یەكەم ـ ساڵ 2008ز ـ ل 324
2 ـ جاستون بشلار ـ ترجمه غالب هلسا ـ جمالیات المكان ـ یصدر من مجله الاقلام، دار الجاحظ للنشر، وزاره الپقافه والاعلام، بغداد ـ دار الحریه للگباعه، بغداد ـ 1980 م ـ چ 36
3 ـ یاسین النصیر ـ جمالیات المكان فی شعر السیاب ـ دار المدی للپقافه والنشرـ سوریا، دمشق ـ 1995 م ـ ص 64
4 ـ دیوانی گۆران ـ چاپخانەی كۆڕی زانیاری عێراق، بەغدا ـ چاپی یەكەم ـ 1980 ز ـ ل 34
5 ـ بەختیار عەلی ـ ناشوێن ـ چاپخانەی كارۆ ـ چاپی یەكەم ـ 2019 ز ـ ل 84
6 ـ مرتچی حسین علی حسن ـ جمالیات المكان فی شعر العراقی الحدیپ ـ قدمت هژه الرساله استكمالاً لمتگلبات الحصول علی درجه الماجستیر

فى اللغه العربيه و□دابهاـ عماده البحپ العلمى والدراسات العليا ـ جامعه فلادلفيا ـ كانون الپانى 2016 م ـ ص 95

7 ـ نفس المصدر رقم 2 ـ ص 108

8 ـ سەرچاوەی پ□شوو ژمارەی 5 ـ ل 84

9 ـ د صلاح فچل ـ بلاغه الخگاب وعلم النص ـ عالم المعريفه صدرت السلسله فى شعبان 1998 بأشراف أحمد مشارى العدوانى 1923 ـ 1990ـ ص 262

10 ـ ليژنەيەك لە وەزارەتی پەروەردە ـ زمان و ئەدەبی كوردی / پ□لی دەیەمی ئامادەیی ـ بەریوبەرایەتی گشتی پر□گرام و چاپەمەنییەكان ـ چاپی هەشتەم ـ حكومەتی هەر□می كوردستان ـ ع□راق ـ ل 94

11 ـ سەرچاوەی پ□شوو ژمارەی 10 ـ ل 94